

тощо. Але вчений зумів вистояти і все ж таки дочекався часів, коли медієвістика здобула належну шану в українському літературознавстві.

Сталося так, як у тій євангельській притчі: "Але як ти будеш запрошений, то приходи і сідай на останньому місці, щоб той, хто покликав тебе, підійшов і сказав тобі: "Приятелю, — сідай вище!". Тоді буде тобі честь перед покликаними з тобою. Хто бо підноситься — буде впокорений, а хто впокориться — той піднесеться".

Отам, на "чорному дворі науки", О.В.Мишанич став кандидатом і доктором філології, професором, лауреатом Національної премії ім. Т.Г.Шевченка, заслуженим діячем науки і техніки України. Він писав монографії, статті, впорядковував томи класиків української літератури, видавав твори заборонених і забутих письменників, готував з'їзди й конгреси, виховував докторів та кандидатів наук. А ще — борювся з політичним русинством. О.В.Мишанич був ученим секретарем Інституту літератури, заступником голови ВАК України, очолював ради й комісії. До свого 70-ліття ювіляр прийшов із солідною бібліографією (в ній — понад 300 позицій, із них — 19 монографій і збірників), притомником — "Крізь віки" (1996), "Повернення" (1993) та "На переломі" (2002), підготовленим до друку томом праць Д.І.Чижевського про бароко, новим виданням "Слова о полку Ігоревім". Син Ярослав також став дозником. Онука назвали Олексою. Що ще треба ювілярові?

Отож, здоров'я дорогому ювілярові й творчого довголіття!

З роси й з води!

До поздоровлення дирекції Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ та співробітників і колег приєднуються редколегія і редакція ж. "Слово і Час". О.В.Мишанич — наш давній постійний автор (ще з аспірантських часів), а нині ще й член редколегії. З нагоди ювілею вміщуємо в цьому номері його статтю, присвячену Д.Чижевському як медієвістові.

Олекса Мишанич

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ — ІСТОРИК ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ*

Філософ, філолог і культуролог Д.Чижевський утвердився у світовій науці як славіст широкого профілю — україніст, русист, полоніст, богеміст, словакіст, кroatист, джерелознавець. У кожную із цих ділянок науки він зробив вагомий внесок своїми фундаментальними дослідженнями й публікаціями першоджерел. Але передовсім він був україністом, українським ученим, який, попри несприятливі умови чужини, систематично досліджував духовну спадщину рідного народу, його письменство та філософію. В неповному реєстрі праць Чижевського, що налічує близько 1000 позицій, понад 200 присвячено українознавчим студіям.

Спеціально займався Чижевський тільки давньою українською літературою. Всі його наукові інтереси зосереджені на давньому письменстві — від княжої доби до кінця XVIII ст. В осередді студій вченого література XVI—XVIII ст.: Ренесанс та реформація, бароко, зокрема творчість Григорія Сковороди. У дослідженні українського літературного бароко Чижевський досяг неабияких успіхів. Його наукові праці 1940—1960-х років заклали міцні підвалини всебічного вивчення цього універсального стилю епохи, що мав помітні здобутки в українському письменстві,

* В основі статті передмова до двотомника праць Д.Чижевського, який невдовзі вийде в харківському видавництві "Акта".

поступово створювали той науковий ґрунт, на якому згодом постала “Історія української літератури (від початків до доби реалізму)”. Окрім того, Чижевський уводить українську літературу до всеслов’янського контексту (згадаймо його порівняльну історію слов’янських літератур у двох томах – 1968, 1971).

Наукові публікації Чижевського засвідчують, що він готувався писати курс історії української літератури, збираючи й систематизуючи матеріал, зокрема стосовно – XVI–XVIII ст. Стимулом до всебічного зацікавлення цим періодом стали студії вченого над філософією Г.Сковороди. Недарма-бо поетична спадщина Сковороди посідає таке важливе місце в нарисах “Український літературний барок”.

Слід підкреслити, що Д.Чижевський був першим, хто поставив і почав послідовно досліджувати проблему бароко на матеріалі української літератури. Якщо в тогочасному польському, чеському й західноєвропейському літературознавстві це питання широко обговорювали, то в Україні впродовж 1930–1950-х років, позначених небувалим занепадом медієвістики та негативною настановою щодо формального й естетичного аналізу літературних текстів середньовіччя, барокове письменство не визнавалося як складник універсального стилю доби. Літературне бароко штучно відмежовували від бароко в архітектурі, малярстві, музиці й розглядали як нібито заганку далекого від народу та його мистецьких запитів духовенства. Відтак твори Івана Величковського – вершинне явище української барокової поезії – представляли порожніми словесними грашками, а про Сковороду як про барокового поета не мовилося взагалі. Зрушення на краще настали тільки в 1970–1980-х роках, коли В.Крекотень розпочав фронтальні студії української поезії кінця XVI–XVII ст.

Отож, завершивши книжку “Філософія Г.С.Сковороди” (Варшава, 1934), Чижевський продовжив роботу над власне літературною творчістю філософа та над силабічною поезією XVII–XVIII ст. загалом. Уважаючи Сковороду за одного “з найбільших письменників українського бароко”, вчений спробував подати ґрунтовний огляд доробку його попередників, але широко задумана праця не була завершена (написано тільки першу її частину, присвячену поезії). Далі планувалося дослідити барокову прозу й барокову шкільну драму. Так чи так, нариси про барокову поезію складали одне ціле, тому автор наважився видрукувати їх трьома частинами в “Працях Українського історично-філологічного товариства в Празі” (1941–1944); їх продовженням можна вважати пізніші студії Чижевського про бароко в слов’янських літературах.

Д.Чижевський не міг цілком покладатися на праці своїх українських попередників, які критично ставилися до силабічної поезії XVII–XVIII ст., шукали в ній тільки те, що було суголосне літературі ХХ ст. Він не заперечував ідейно-художнього змісту давніх текстів, відгомонів сучасності в них, однак на перше місце ставив їхні формальні, естетичні та поетичні якості, мистецьку техніку. Це був новий підхід до давньої поезії. Вчений звернув увагу також на мову барокової літератури, яка часом відлякувала читачів ХІХ–ХХ ст., довів, що барокові поети плекали й мову народну. Чижевський поставив за мету проаналізувати формальні здобутки літератури українського бароко, наблизити її до сучасного читача, показати її високі естетичні досягнення. Своїми пошуками він наново відкрив недооцінену й призабуту сторінку давньої української культури, ввів її до європейського літературного контексту.

З-поміж численних жанрів поезії бароко Чижевський виокремив епіграму й ретельно простежив її розвиток на прикладі численних анонімних творів та епіграм Івана Величковського. Власне кажучи, дослідник перший проаналізував поезію цього видатного барокового “майстра малих форм”. Чижевський уперше-таки

відкрив і творчу спадщину Симона Тодорського, який у душі київської поетичної школи переклав українською цілу низку духовних віршів із німецької.

Утім, найбільшу увагу Чижевський приділив тут перекладацькій діяльності Г.Сковороди, а власне його перекладам з Горація, Овідія, Мюре й Гошіуса. Вчений звернув увагу на характерну для Сковороди-перекладача модернізацію та "українізацію" оригіналу, розв'язав питання про рештки підручника поетики Сковороди, де було чимало українських і латинських віршів, а також спробував з'ясувати єство "поетичної реформи" Сковороди. Основними новаціями поета Чижевський уважав систематичне використання чоловічих та неповних рим. У своїх нарисах Чижевський докладно розглядає також емблематичну поезію, зупиняючись передовсім на відповідних творах Феофана Прокоповича та віршах зі славетного київського збірника "Ифіка ієрополітика" (1712). Як окремий вид емблематичної поезії представлені в нарисах гербовні вірші. Загалом Чижевський доходить висновку, згідно з яким "барокова література мала тенденцію до універсальності, до всеохопливості". На його думку, українська література теж тяжіла до універсалізму, однак її можливості були обмежені майже неподільним пануванням духовного первня.

Найважливішим у цій розвідці Чижевського є послідовне намагання поставити українську барокову поезію в європейський контекст. Він називає десятки імен європейських барокових поетів, чії твори знали й використовували українські автори. Українська барокова література, зокрема поезія, повністю вписується в європейський універсальний стиль епохи. Її мотиви, форми, символіка, синтез античності й християнства — все відповідало вимогам цього стилю. Чижевський простежив ідейно-тематичні та формальні особливості української поезії XVII—XVIII ст. на рівні тогочасних естетичних вимог.

Нариси "Український літературний барок", як зазначалося, на жаль, не були завершені. Чижевський обіцяв перегадом написати низку розділів про прозу та шкільну драму, але цей задум так і залишився незреалізованим. Загальний огляд жанрів барокового письменства подано лише в "Історії української літератури (від початків до доби реалізму)".

Які джерела цієї "Історії"? На початку 1940-х років видавництво Юрія Тищенко почало випускати в Празі "Наукову бібліотеку" — серію книг з української історії та культури. Відкрили серію чотири випуски "Історії України" М. Антоновича. В 1941 р. під п'ятим та шостим числами вийшла "Історія української літератури. Книжка перша" (108 с.) Миколи Гнатишака. Видавництво планувало декілька випусків "Історії української літератури", які мав підготувати цей автор. Смерть, що спостигла М.Гнатишака 9 листопада 1940 року, перервала його роботу. Він устиг викласти історію українського письменства лише XI—XV ст. Як підкреслювали видавці, Гнатишак "стояв твердо за чисту етичну та національну ідею в літературних творах, відкидаючи все те, що нинішньому українству шкідливе. При тому від твору красного письменства вимагав теж і краси"¹.

М.Гнатишак надавав великої ваги періодизації історії української літератури, яку висвітлював за стилями. Література XI—XV ст. була поділена ним на три періоди: I) староукраїнський стиль (переважно найдавніша усна народна словесність); II) візантійський стиль (оригінальне та перекладне письменство XI — середини XIII ст.); III) пізньовізантійський перехідний стиль (письменство XIV—XV ст.). Далі Гнатишак пропонував таку періодизацію: IV) український ренесанс; V) козацький барок; VI) псевдокласика; VII) бідермаєр; VIII) романтика; IX) реалізм;

¹ Див.: Гнатишак М. Історія української літератури. — Прага, 1941. — Кн. I. — С. 5—6.

Х) модерна. За теоретичне підґрунтя праці Гнатишака правила три основні принципи: 1) структуральний зв'язок літературного твору зі словом; 2) літературний формалізм; 3) ідейно-етичний естетизм, конкретизований у сенсі українського націоналізму й християнської етики². На цьому слід наголосити, оскільки Чижевський продовжив працю Гнатишака й певною мірою використав як його періодизацію, так і засадничі принципи.

Видавництво запропонувало Чижевському написати дальші випуски "Історії української літератури". Вчений охоче на це погодився, бо, як сам відзначив, цілком поділяв у головних рисах багато поглядів автора першої частини. "Зокрема, — писав він, — я теж надаю велике значення формальній аналізі літературних творів та вважаю потрібним не залишати без уваги також і їх ідеологічний зміст. Щоправда, я схилиюсь не стільки до теорії Потєбні, скільки до "структуралізму" празького кола "Слова та словесности"... Приймаючи в загальних рисах наукові інтенції автора 1-го випуску, я в дуже багатьох пунктах розходжусь з ним в поглядах на окремі конкретні питання. Це вже належить до єства наукової праці, що кожен дослідник по-різному освітлює той самий науковий матеріал. Отже, я хочу в інтересах об'єктивності підкреслити, що той факт, що я пишу II-ий випуск праці, 1-ий випуск якої належить перу іншого автора, не дозволяє ще мені прийняти на себе відповідальність за перший випуск. Свої погляди на найстарший період української літератури надіюсь подати в спеціальному нарисі, що може з'явитися і в ближчий час"³.

Отож другий випуск "Історії української літератури", що вийшов у Празі 1942 року, висвітлював два періоди: IV. ренесанс та реформація і V. барок. Як бачимо, Чижевський по-своєму сформулював Гнатишакові окреслення "український ренесанс" і "козацький барок", надавши їм загальнішого характеру. Побіч теоретичних та оглядових розділів "Ренесанс та реформація в літературі", "Що таке літературний барок", "Літературний барок на Україні", "Українська барокова література на тлі літератури світової", історію українського письменства XVI—XVIII ст. подано як процес становлення й розвитку окремих його гатунків: повість, полемічна література, віршування, епос, драма, проповідь, історична література, трактат. Спеціально було розглянуто також питання про роль Біблії в розвитку нашого письменства. З-поміж видатних літературних постатей XVI—XVIII ст. виокремлено тільки Івана Вишенського. Творчість таких авторів, як Іоаникій Галятовський, Антоній Радивилівський, Дмитро Туптало, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Григорій Сковорода, була висвітлена в межах загального аналізу жанрів проповіді й трактату.

Чижевський не перебільшував впливів Ренесансу на Україну, завваживши, що він торкнувся України тільки наприкінці свого розвитку, його замінили реформаційні течії. Впливи Ренесансу й Реформації прийшли в Україну переважно завдяки польському посередництву. Українська література засвоїла лише незначні стилістичні елементи Ренесансу. Тематика світського Ренесансу, на думку Чижевського, не знайшла в Україні ґрунту.

Національно-релігійний рух другої половини XVI — поч. XVII ст., боротьба довкола Берестейської унії не сприяли засвоєнню ані ренесансних, ані реформаційних літературних впливів. Над Україною тяжіла стара візантійська традиція, до якої прагнув повернутися навіть найвидатніший письменник того часу Іван Вишенський, заперечуючи як Ренесанс, так і Реформацію. Українська література XVI ст., на

² Там само. — С. 19.

³ Чижевський Д. Історія української літератури. — Прага, 1942. — Кн. 2. — С. 3–4. Далі зазначаємо в тексті рік і сторінку праці.

думку Чижевського, повернута в минуле. Риторичний характер цього письменства, нецікаві початки віршування, невдала мовна реформа — все це тягло літературу назад, відгороджувало від справді нових течій, віянь і впливів.

Вершиною давнього українського письменства є для Чижевського бароко, тобто література XVII—XVIII ст., що починається від Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького та Кирила Транквіліона-Ставровецького, а закінчується Григорієм Сковородою. Крім загальної характеристики стилю бароко, Чижевський проаналізував основні барокові жанри в українському письменстві: лірику, епос, повість, драму, проповідь, хроніку, трактат, звертаючи головну увагу на їхні мистецькі аспекти. Важливим є прикінцевий розділ книжки — про українську барокову літературу на тлі літератури європейської. Тут ідеться про взаємодію та взаємовпливи української барокової літератури з іншими слов'янськими й неслов'янськими літературами, зокрема про вплив української літератури на російську, про “українську школу” в тогочасній польській літературі, про вплив українського бароко на Балканах, про латиномовну українську літературу.

На пильну увагу заслуговують думки Чижевського про ідеологію українського бароко, яка, залишаючись у староукраїнській християнській традиції, засвоїла деякі елементи античної та західної культур. Учений обстоював національну цінність барокової літератури, заперечував гадки про її “відсталість”, “вузькість”, “ненародність” тощо, назвав українське бароко “цікавою — та до певної міри — блискучою сторінкою минулого” (1942, 33). Він підкреслював, що духовні й національні цінності українського бароко “неможливо та не треба повертати, але можливо та потрібно їх “актуалізувати”, зробити корисними та плідними для нашої сучасності та для майбутнього” (1942, 134). І справді, в наш час бароко не тільки пильно досліджують науковці, а й опановують письменники, шукаючи в ньому художніх засобів для оновлення літератури.

Видана в розпалі Другої світової війни “Історія української літератури. Книжка друга” Чижевського, так само, як і праця М.Гнатишака, до України не дійшла. Нині вона є великою бібліографічною рідкістю. Тим часом учений продовжував опрацьовувати подальші періоди історії української літератури, повертаючися раз по раз і до давніших часів. У 1956 р. Українська Вільна Академія наук у США випустила його фундаментальну книжку “Історія української літератури (від початків до доби реалізму)” (511 с.). До неї повністю ввійшов і текст празького видання “Історії української літератури” (IV. Ренесанс та Реформація і V. Бароко). Чижевський висвітлив історію української літератури від найдавніших часів до 60-х років XIX ст., включно з творчістю Шевченка, Куліша та інших романтиків.

Ця книжка znana в Україні. Свого часу її “спопуляризували” радянські критики та літературознавці як “антинаукову”, “буржуазно-націоналістичну”, “антирадянську” тощо. Досить згадати назви бодай двох рецензій, щоби зрозуміти ставлення радянської ідеології до однієї з найоригінальніших і найоб’єктивніших історій української літератури: “Под маской объективизма, или история украинской литературы по пану Чижевскому”⁴, “Нові халдеї і старе шарлатанство”⁵. Не будемо розглядати ці зразки дрімучої темноти й компартійної ненависті до “пана” й “буржуазного націоналіста” Чижевського, — вони самі себе перекреслили. В ідеологічну кампанію, спрямовану проти книжки Чижевського, було втягнуто й такого авторитетного вченого, як О.Білецький, котрий двічі виступав у пресі з її негативною оцінкою, добавачаючи тут “обезкровлену історію нашої літератури” та звинувачуючи автора в тому, що він “з особливою пристрасстю смакує так званий

⁴ Див.: Дружба народів. — 1957. — №1. — С. 256–258 (автор Б. Комановський).

⁵ Див.: Жовтень. — 1957. — №11. — С. 144–147 (автор Й. Куриленко).

український “барок” (бароко) в літературі XVII–XVIII століть і все, що не має відношення до “політики” і до класової боротьби”⁶.

Докладніше Білецький розглянув “Історію української літератури” Чижевського в надрукованій 1959 року загалом змістовній і конструктивній праці “Стан і проблеми вивчення давньої української літератури”. Виступаючи проти “націоналістичних, формалістичних і вульгарно-соціологічних тенденцій” у дослідженні давньої української літератури, Білецький мав на увазі саме працю Чижевського. Він рішуче не погоджувався як із запропонованою вченим періодизацією історії української літератури, так і з його підходом до висвітлення літературного процесу: “Розробляючи питання періодизації давньої української літератури, ми повинні продовжити рішуче викриття спроб буржуазних націоналістів фальсифікувати літературний процес, витруїти з літератури її суть, її соціально-класові джерела. Прикриваючись розмовами про літературну специфіку, про літературні форми, буржуазно-націоналістичні історичні давньої літератури, як і раніше, прагнуть представити її в дусі єдиного національного потоку як літературу антисоціальну”⁷.

Звісно, Білецький не погоджується також із тим, що Чижевський вважає українською літературу Київської Русі, заперечує його поділ тогочасної літератури на добу монументального (XI ст.) й орнаментального (XII–XIII ст.) стилю, називаючи такий поділ “антиісторичним”. Підхід Чижевського до літератури бароко Білецький оцінює як апологетичний, іронічно висловлюється про загалом високу оцінку Чижевським усього барокового письменства та його актуалізацію в наш час. Зупиняємося на цих суперечках лише тому, що вони віддзеркалюють стереотипи, характерні для кількох поколінь літературознавців.

Д.Чижевський розробив і подав оригінальну концепцію історії української літератури. При цьому він максимально використовував досягнення попередників, дослідників XIX – першої половини XX ст., високо цінував їхні праці. Не погоджувався тільки із соціально-політичним підходом, коли літературні твори “розглядаються лише як джерело для пізнання соціальних та політичних умов їх часу”⁸. Критично поставився також до “духовно-історичного” дослідження літератури, як і до перебільшення різних впливів. Дуже високо оцінив він незавершену “Історію української літератури” М.Грушевського, в якій вдало поєднано філологічний, духовно-історичний та соціально-політичний методи дослідження. У передмові до перевидання цієї праці (Нью-Йорк, 1959) Чижевський підкреслив, що вона “є зразком майстерного володіння різними методами наукового дослідження”⁹. Ще однією важливою рисою “Історії української літератури” Грушевського Чижевський вважав її “європейськість”, обізнаність автора з досягненнями європейської історико-літературної науки та їх використання задля висвітлення явищ української літератури. Ця “європейськість” властива розвідкам і самого Чижевського, зокрема його “Історії української літератури”.

Уважно ставився Чижевський до всіх літературознавчих течій і напрямів – від романтиків до формалістів, – використовував їхні здобутки, але підкреслював, що в його праці “велику увагу... присвячено тим питанням, що досі недостатньо висвітлювалися: питанням формальним та питанням періодизації” (1956, 14).

⁶ Білецький О.І. Завдання та перспективи розвитку українського літературознавства // Рад. літературознавство. – 1957. – № 1. – С. 9–10.

⁷ Білецький О.І. Стан і проблеми вивчення давньої української літератури // Збір. праць: У 5 т. – К., 1965. – Т. 1. – С. 123.

⁸ Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Нью-Йорк, 1956. – С. 12. Цитуючи далі це видання, зазначаємо в тексті рік і сторінку праці.

⁹ Чижевський Д. Михайло Сергієвич Грушевський як історик літератури // Грушевський М. Історія української літератури. – Нью-Йорк, 1959. – Т. I. – С. III.

Періодизація історії української літератури Чижевського відрізняється від періодизації Гнатишака. Історія нашого письменства має тут дев'ять періодів. Автор пропонував певну загальну схему, котру, очевидно, можна продовжувати й доповнювати:

- I. Доба монументального стилю – 11 ст.
- II. Доба орнаментального стилю – 12–13 ст.
- III. Переходова доба – 14–15 ст.
- IV. Ренесанс та Реформація – кінець 16 ст.
- V. Бароко – 17–18 ст.
- VI. Класицизм – кінець 18 ст. – 40-і роки 19 ст.
- VII. Романтика – кінець 20-х років – початок 60-х років 19 ст.
- VIII. Реалізм – від 60-х років 19 ст.
- IX. Символізм – початок 20 ст. (1956, 21).

Учений не включає до своєї періодизації цілу низку течій, напрямів і стилів першої половини ХХ ст. Певно, він не вважав за доцільне заглиблюватися в літературні хащі ХХ ст., застерігши, що “література доби реалізму та модерних нереалістичних течій дуже широка та вимагатиме книги такого ж обсягу, як і ця” (1956, 22).

Нині можна сперечатися з автором стосовно доцільності виокремлення в самостійний період доби класицизму. Тут, мабуть, слід було надати перевагу просвітництву. Класицизм в Україні, за відсутності державності й абсолютизму, не мав ґрунту для розвитку. О.Білецький, як уже зазначалося, заперечував монументальний та орнаментальний періоди в письменстві Київської Русі. Існування обох цих стилів не підлягає сумніву, а от чи варто виокремлювати їх як два самостійні періоди – питання дискусійне.

Утім, з усіх існуючих періодизацій історії української літератури запропонована Чижевським найприйнятніша, бо в ній вдало поєднуються історичний і художньо-стильовий підходи до явищ літератури. Тут можна щось уточнювати й доповнювати, але для суттєвих змін підстав немає. Чижевський підсумував попередню традицію й запропонував науково виражену періодизацію, яка логічно вписується у всеслов'янський та європейський контексти.

Розглядаючи історію української культури в загальноєвропейському контексті, Чижевський стримано ставився до тверджень про “залежність” України від Європи та вплив європейської культури на українську, в яких не враховувалося, що “український розвиток проходив паралельно з західноєвропейським через ті самі стадії”¹⁰. На думку вченого, “... Сенс застосування загальноєвропейської схеми культурного розвитку до українського минулого лежить в тім, що цим самим український культурний розвиток мусимо визнати складовим елементом загальноєвропейського, українську культуру – елементом європейської цілості; коли український культурний розвиток проходив ті самі стадії, що й європейський взагалі, то не тому, що на Україну приходили ззовні “впливи”, на Україні чинять “чинники”, “фактори” чужого походження, а тому, що Україна яко частина європейської культурної цілості переживає ті самі внутрішні процеси, що й цілість, до якої вона належить” (1948, 9).

Чижевський визнавав закономірність зміни стилів, ба навіть запропонував свою “теорію культурних хвиль”, згідно з якою культурні стилі змінюються, “коливаючись між двома різними типами, що протистоять один одному” (1948, 13). Він не обмежував культурно-історичні стилі певними часовими рамцями, не абсолютизував їх як щось застигле й непорушне, а вважав, що кожне питання має бути розв’язане шляхом дослідження конкретних історичних фактів. “І

¹⁰ Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. – Авґсбург, 1948. – С. 9. Далі зазначаємо рік і сторінку оригіналу.

епохи, схарактеризовані за стилями, є не хронологічно обмеженими урізками часу, а “надчасовими” цілостями; до центральних з’явищ цих цілостей тяжать часто окремі з’явища, що стоять досить далеко від них, входячи хронологічно в рамки іншої доби, іншого “часу” (1948, 17). Лише докладна систематизація історичного матеріалу, врахування всіх явищ і фактів може, вважав Чижевський, potwierдити правильність і продуктивність цієї схеми.

XVII ст. для України, на думку дослідника, характеризується своєрідним поєднанням “надзвичайної сміливості нових думок та устремлень з тяжінням до традиції, та ще часто традиції “прастарої”¹¹. В тогочасній літературі наново обробляються старі теми, традиційний матеріал подано новим стилем, актуалізуються давні твори, зокрема “Києво-Печерський патерик”, перекладні оповідання й повісті тощо. Під ту пору побутувала гадка, що на старому ґрунті оновлюється віра, Церква, письменство. У синтезі Ренесансу та бароко було чимало суперечностей: тогочасні автори то звертаються до традиції, то шукають нових форм розкриття суті людського існування, усвідомлення життєвої нестабільності. Власне кажучи, внутрішня суперечливість — одна з найхарактерніших ознак стилю бароко; в ньому складно поєднані поганські та християнські, середньовічні й ренесансні елементи.

Міркування про “декоративний” характер бароко, його надіндивідуальність, про “бароковий національний рух” і “барокову національну свідомість”, “ідеологічні підвалини в самому “дусі” доби бароко”, “інтенсивність релігійних та національних мотивів у свідомості барокової людини”, поширення та поглиблення наукових інтересів у бароковій культурі¹² можуть бути розвинуті далі й скласти панорамну картину цього стилю.

Чижевський спостеріг, що бароко прийшло в Україну як “модерна” течія, прихильно зустрінута найширшими колами. Піднесення українського життя в XVII ст. сприяло засвоєнню цього нового стилю, котрий заповнював прогалини минулих епох, надолужував прогаїане в попередні віки. Вчений довів, що зі стилем бароко пов’язана також політична ідеологія українського XVII ст., до якої українці перегадом не раз поверталися.

Дослідник порушив також дискусійне й дражливе питання про “неповноту” української нації, а отже, й літератури. Щоправда, це окреслення стосується новітньої доби (починаючи з кінця XVIII ст.), позначеної активною денационалізацією української провідної верстви. Російщення української культури, перехід значної частини української інтелігенції на службу російській культурі помітно знекровили культуру українську. Свою “неповноту” українська література здолала аж на початку XX ст., коли витворила розмаїття напрямів, течій і стилів, одначе на перешкоді до її повного самоствердження стала політика. Чижевський слушно відзначив, що “російський більшовицький уряд навмисне утримує національні літератури, крім російської, на рівні неповних літератур”. “Неповноту” нашої літератури зумовило, отже, бездержавне становище України, коли в парі із забороною українського друкованого слова провадилося ідеологічне обґрунтування недоцільності творення української літератури або ж зведення її до провінційного письменства, декоративного етнографічного писання, літератури “для хатнього вжитку” тощо.

Оглядаючи з певної часової відстані напрочуд багату й змістовну наукову спадщину Д.Чижевського, доходимо висновку, що він — один із найвидатніших українських медієвістів XX ст. Його праці про давнє українське письменство нині вимагають нового прочитання.

¹¹ Чижевський Д. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України // Арка. — 1948. — № 3/4. — С. 9.

¹² Там само. — С. 13.